

MACZÁK IBOLYA**A KANONIKUS PLÁGIUM****(Szövegalkotás barokk prédikációinkban)**

Az intertextualitás szó szerint szövegköziséget, szövegközöttiséget jelent.[1] Jóllehet e fogalom az irodalomtudományban az 1960-as évek második felében terjedt el, kétségtelenül megállapítható, hogy „mindig is az irodalom speciális jellemzője volt, amely koronként, kultúránként (...) történetileg változó funkciót vehet fel.”[2] Ezért az intertextualitás vonatkozhat a posztmodern előtti szövegekre, s értelmezhető a szövegek létmódjaként is. Ebből adódóan „utal azok kapcsolódásának mikéntjével a hagyományhoz való viszonyukra is.”[3] Dolgozatomban az intertextualitás szempontjából értelmezem a tizennyolcadik századi magyar nyelvű katolikus prédikációk egy jellegzetes szövegalkotási módját, a szakirodalom által már elemzett[4] imitációval rokon[5] kompilációt. Ezen belül Kelemen Didák minorita hitszónok Búzafejek című prédikációskötetét -- mint a kompiláció jellegzetes példáját -- vizsgálom részletesen, s ezáltal az intertextualitást is a 18. századi nyomtatott, katolikus prédikációgyűjtemények szöveghagyományhoz való viszonyában értelmezem.

Gérard Genette az intertextualitást -- Julia Kristeva írása nyomán -- két vagy több szöveg együttes jelenlétéből fakadó kapcsolatként, azaz egy szövegnek egy másik szövegben való tényleges jelenléteként határozta meg.[6] Fajtáiként az idézetet, a plágiumot és a célzást különböztette meg. Az elsőként említett fogalom, az idézet, az átvételre utalva -- ha pontos szöveghellyel nem is -- legalább idézőjellel rendelkezik. A plágium Genette megfogalmazásában egy nem bevallott, de még szó szerinti kölcsönzés, amelynek fontos jellemzője, hogy kevésbé kanonikus, mint az idézet. A célzás pedig olyan közlést jelent, „amelynek megértése feltételezi azon kapcsolat ismeretét, amely közte és egy másik közlés között áll fenn, melyre szükségképpen egy-egy -- másként nem elfogadható -- hangsúly utal (...)”.[7]

A kompiláció jelentését Pápai Páriz Ferenc szótára lopogatás, fosztás, latorkodás, Szenci Molnár Albert Dictionariuma lopogatás szavakkal adta meg.[8] Ugyanakkor mindkét műben olvasható a szó igei alakjánál (kompilál) a kevésbé pejoratív értelmű egybe gyűjtöm, egybe gyűjtöm kifejezés.[9] A kompilációt mai értelemben -- a régi irodalom kutatásának terminológiájában -- összeszerkesztésként, a szövegszerkesztési technika, az egy vagy több szövegből létrehozott újabb szöveget alakító folyamat, illetve az ily módon létrejött új szöveg megnevezésére használjuk.[10] Az ilyen technikával írt művek esetében Hargittay Emil szavai szerint „a szerzői novum nem a saját fogalmazású »új gondolatok« közlésében keresendő, hanem a szöveg kialakításának, megfogalmazásának módjában, a szöveg átstrukturálásának, a kompiláció technikájának érvényesülésében.”[11]

A kompiláció fenti jellemzőiből következik, hogy e fogalom mindenképpen az intertextualitás egyik fajtájának tekinthető. Genette intertextualitás-kategóriái közül elsősorban az idézet és a plágium állnak közel hozzá, mivel mindkettő a szó szerinti átvételt feltételezi. A plágium és a kompiláció közötti kapcsolat a kifejezések etimológiájában is érzékelhető: a plágium eredetileg rablást jelentett,[12] ami a kompiláció 'lopás' jelentésével igen szoros rokonságban áll. Azonban tény, hogy az előbbinek -- Genette terminológiáján túl -- pejoratív jelentése is máig

megmaradt.[13] A forrás megjelölésének hiánya ugyancsak a plágiumot rokonítja a kompilációval. Kérdés azonban, hogy minden tekintetben jelöletlenek-e a kompilált művek forrásai.

A 16--18. századi katolikus, nyomtatott prédikációgyűjteményekben[14] igen sok esetben találunk konkrét utalást más szöveg felhasználására. Így például Illyés András erdélyi püspök 1690-ben így fogalmazott: „Mind ezekről (ti. a szentekről) külön-külön hármass és igen hasznos, és mindenkinek tudni szükséges Prédikációkat irtam: Deákul, és Magyarul, a Szent Írásból és Szent Atyák, és Doctorok bölcs mondásiból: sok tudos, és nevezetes Olasz Doctorok írásiból: és ama nagy Pázmány Péter Kárdinál: és ő hozzá hasonló Káldi Geörgy Pap Jesuita, Magyar Anyaszentegyháznak Fő Doctori írásiból, sok szép üdvösséges tanuságokat kiszedegetvén.”[15] Alexovits Vazul forrásainak számát jegyezte meg: „nyoltz mostan legjelesb concionatorokkal éltem.”[16] Ugyancsak ő idézte -- a forrás pontos megjelölésével -- Pázmány Péter szavait: „magam gondolatit és újomból szopott dolgokat nem irok; Istent könyvéből, az Anyaszentegyház doktrínájának írásiból vettem tanításimat (...). Valaki írásában valami jót találok, enyím.”[17] A fenti hitszónokok semmi esetre sem tekinthetők -- még Genette szóhasználatában sem -- plagizátornak: hiszen -- jóllehet kevésbé egyértelműen -- több-kevesebb pontossággal ugyan, de mindenképpen jelezték az átvételeket.

Nehezebb igazolni a kompilációt azokban a művekben, amelyek nem említene legalább megközelítően pontos adatokat. Több prédikációskötet előszavában átvételre utaló mondatokat találunk. Telegdi Miklós így írt erről: „Nem is követtem semmibe az én tulajdon fejemnek gondolatit, sem azoknak vélekedéseket, kik többet tulajdonétnak magoknak, hogy nem mint az megrögzött igaz értelemnek, hanem erőlködtem az Istent esmerni és egyebekkel esmertetni.”[18] Padányi Bíró Márton is hasonlóképpen fogalmazott: „(...) az igaz Hit-vallás-tételének asztala alatt, mind Urunktól az életnek, és értelemnek kenyerét, 's mind pedig az ő Tanítványitól az élet, és értelem kenyerének mor'zalékit, de még az Apostoli búza-kalászoknak búza-szemeit-is (és valamennyi egészséges jó izü falatot itt találsz) kéregettem, szedegettem; mert valamint a' Kristus barátságos társaságában lévő hiv Pajtások a' Sz. Tanítványok, más tarlóján, szántóföldén, és más veteményéből szedték a' kalászokat: A' Kristus-is mástól vett kenyereknek mor'zalékit szaporította-meg: Ugy én-is ezen Apostoli hagyományoknak, és Evangyéliomi tudományoknak kalászszeit, fűrtyeit, és minden mor'zalékit, avagy conceptusit, mind másoknak értelméből, és tanításiból vettem, nincsen-is más egyéb tulajdonom benne, hanem az egy faragság.”[19]

Az ezekhez hasonló mondatokat tartalmazó előszavakkal rendelkező prédikációskötetek filológiai vizsgálata e szempontból többnyire még további kutatási feladatot jelent, hiszen csak abban az esetben vizsgálhatók az intertextualitás szempontjából, ha bizonyíthatóan tartalmaznak átvételeket. Ám a dolgozat második részében elemzett prédikáció példája azt bizonyítja, hogy a „vendégszöveg” jelenléte könnyen elképzelhető ezekben az esetekben is

FOLYTATÁS:

<http://epa.oszk.hu/00000/00001/00012/maczak.htm>